

1. Ψηφιδωτό με παράσταση Διονύσου και Αριάδνης από ένα πλοίοιο σπίτι της Θεσσαλονίκης γύρω στο 200 μ.Χ.

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΕΠΤΑ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ

Μιχάλης Α. Τιβέριος

Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ.

Όταν ο Κάσσανδρος ίδρυσε τη Θεσσαλονίκη, γύρω στα τέλη του 4ου αι. π.Χ., σίγουρα δεν θα είχε φανταστεί ότι η Πέλλα, η πρωτεύουσα του κράτους του, πολύ γρήγορα θα μετατρέπεται σε μια άσημη πόλη, ενώ η νέα πόλη του, στην οποία έδωσε το όνομα της γυναίκας του, αδελφής του Μεγ. Αλεξάνδρου, θα είχε συνεχώς, μέχρι τις μέρες μας, μια εξέχουσα θέση στην περιοχή.

Λίγα σχετικά πράγματα γνωρίζουμε για τη Θεσσαλονίκη στους τρεις πρώτους αιώνες της ζωής της. Τα περισσότερα τα οφείλουμε στην αρχαιολογική σκαπάνη, ενώ οι πληροφορίες που αντλούμε από την αρχαία γραμματεία είναι περιορισμένες.

Δεν έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που ο Γ. Βελήνης εντόπισε στη ΒΑ γωνία της βυζαντινής Θεσσαλονίκης τμήμα της οχύρωσης από την πόλη του Κάσσανδρου. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με ορισμένα άλλα στοιχεία που γνωρίζουμε για την ελληνιστική Θεσσαλονίκη – π.χ., είναι γνωστό ότι η πόλη έφτανε ως τη θάλασσα, αφού διέθετε νεύρια, και ότι στα ΒΔ της υπήρχε ένα σημαντικό ιερό αιγυπτιακών θεοτήτων–, επιτρέπει να υποστηρίξουμε ότι, ως προς το μέγεθος, η πόλη του Κάσσανδρου δεν διέφερε και πολύ από αυτή των ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων. Για τον πολεοδομικό της ιστό κάποιες ενδείξεις, έστω και λιγοστές, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι βασιζόταν στο λεγόμενο “πιπτοδάμιο” ούσθημα, ιδιαίτερα συνηθισμένο στα ελληνιστικά χρόνια. Οι οδοί άξονες δηλαδή της πόλης τέμνονταν κατά ορθή γωνία, σχηματίζοντας οικοδομικά τετράγωνα διαστάσεων γύρω στα 60x100 μ. Στο κέντρο περίπου αυτού του ιστού πρέπει να τοποθετηθεί η αγορά της πόλης, το οικονομικό και διοικητικό της κέντρο, ενώ λίγο δυτικότερα το θρησκευτικό.

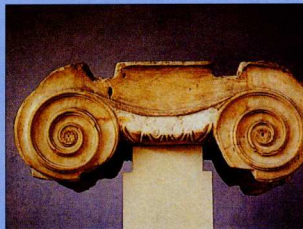
Από γραπτές μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι η πόλη διέθετε και ανάκτορα, που προφανώς χρησιμοποιούσαν οι Μακεδόνες βασιλείς κάθε φορά που την επισκέπτονταν. Το Γυμνάσιο της πόλης πρέπει να βρισκόταν αμέσως βόρεια από τη σημερινή εκκλησία του Αγ. Δημητρίου, όπως μας βεβαιώνει η ανεύρεση εδώ μιας σχετικής επιγραφής που χρονολογείται στο 96/95 π.Χ.

Λιγοστές είναι και οι πληροφορίες που διαθέτουμε για τα ιερά της πόλης. Οπωσδήποτε, το ιερό για το οποίο ξέρουμε περισσότερα πράγματα είναι το Σαραπέο, το τέμενος των αιγυπτιακών θεοτήτων, που εντοπίστηκε και ερευνήθηκε πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, στη σημερινή οδό Καραολή και Δημητρίου, στο ύψος των οδών Σελευκιδών και Σβορώνου. Από επιγραφές που βρέθηκαν εδώ γνωρίζουμε ότι το ιερό αυτό, που βρισκόταν στα δυτικά της πόλης, και εκτός από ναούς διέθετε και άλλους βοηθητικούς λατρευτικούς χώρους, είχε ιδρυθεί τουλάχιστον από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. Αλλά οπωσδήποτε στη Θεσσαλονίκη πρέπει να υπήρχαν και άλλα ιερά, όπως π.χ. του Διονύσου, του Διός, του Ερμού, του Απόλλωνος και του Ηρακλέους.

Οι παραπάνω θεότητες έχουν απεικονιστεί στα νομίσματα της πόλης των πρώτων δεκαετιών του 2ου αι. π.Χ. Η Θεσσαλονίκη έπαυε να κόβει δικά της νομίσματα το 167 π.Χ., όταν καταλήφθηκε από τα ρωμαϊκά στρατεύματα. Και έκτοτε δεν θα ξανακόμει νομίσματα μέχρι τα χρόνια του Αυγούστου, εκτός από ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, όπως π.χ. όταν ανακηρύχθηκε το 42 π.Χ. ελεύθερη πόλη (*ciuitas libera*) μετά την εμφύλια ρωμαϊκή σύρραξη στους Φιλίππους, που έληξε με την ήττα των δημοκρατικών.

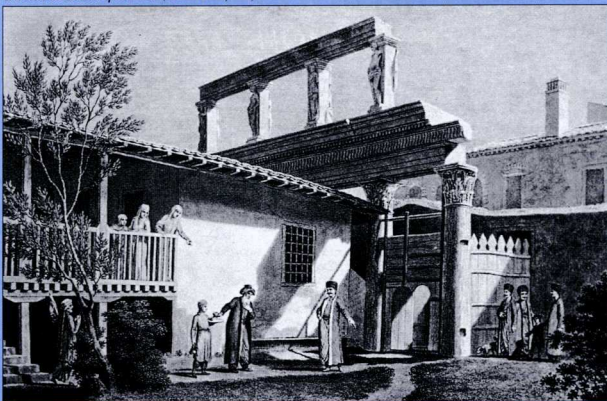
Από τα σπία της ελληνιστικής Θεσσαλονίκης οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι λιγοστές, όπως λιγοστές είναι οι γνώσεις μας και για τις εργαστηριακές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις της.

Σημαντικά στοιχεία για την ελληνιστική Θεσσαλονίκη μάς έχουν δώσει και τα νεκροταφεία της, που έχουν εντοπιστεί στα ανατολικά και δυτικά της πόλης. Το πρώτο, με βάση τα ως σήμερα γνωστά δεδομένα, ήταν το πιο σημαντικό, και ο κύριος όγκος του εκτεινόταν από την περιοχή του τόξου του Γαλιέρου ως τις εγκαταστάσεις του Γ' Σώματος Στρατού. Από τους τάφους αξίζει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στους λεγόμενους μακεδονικούς, τα καμαροσκέπαστα δηλαδή υπόγεια κτίσματα ενός ή δύο δωματίων, συχνά με πρόσψη δωρικού ή ιωνικού ρυθμού, που δέχονταν τον ενταφιασμό των νεκρών ή τη στάχτη μετά την καύση τους. Έχουν εντοπιστεί αρκετοί τέτοιοι τάφοι, όπως π.χ. ένας κοντά στη σημερινή Πλατεία Συντριβανίου, και ένας άλλος στην οδό Παπαναστασίου, που χωρίς αμφιβολία ανήκαν σε ευκατάστατους πολίτες της πόλης. Αλλά τον πλούτο των κατοίκων της ελληνιστικής Θεσσαλονίκης τον επιβεβαιώνει και το γεγονός ότι συχνά οι τάφοι

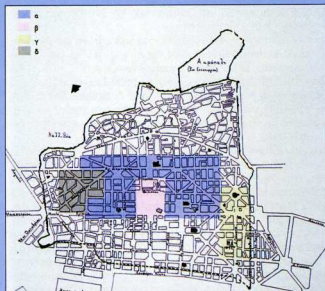
2. Κιονόκρανο από τον μεγάλο ιωνικό ναό που υψώθηκε στο μυχό του Θεσσαλονικέου κάλλου στο τέλος του 6ου αι. π.Χ.

3. Η Στοά των Ειδώλων ή Incantades (Stewart Revett, 1792).

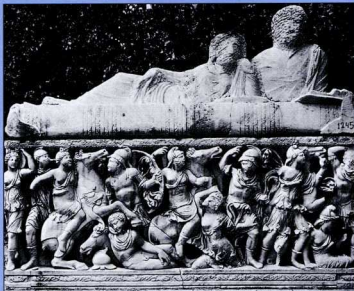

της εποχής αυτής περιέχουν πλούσια σε ποσότητα και ποιότητα κτερίσματα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν χρυσά κοσμήματα, ασημένα σκεύη καμωμένα με έξοχο γούστο, πήλινα αγγεία με ζωγραφιστή ή ανάγλυφη διακόσμηση, πολύχρωμα πήλινα ειδώλια. Ένας κιβωτιδόσχημος τάφος, που βρέθηκε το 1958 στη Νεάπολη Θεσσαλονίκης, περιείχε, ανάμεσα στα άλλα, έναν γυάλινο σκύφο, ένα θαυμάσιο κάλαθο από φαγεντιανή διακοσμημένον με σκηνές κυνηγιού, στο οποίο πρωταγωνιστεί η θεά Άρτεμις, χρυσά δοκτυλίδια, περιδέραια, βραχιόλια, σκουλαρίκια κ.ά. Τα δύο πρώτα, έξοχης ποιότητας, πρέπει να είχαν κατασκευαστεί στην πτολεμαϊκή Αίγυπτο. Τέλος, από τις υπόλοιπες καλλιτεχνικές δημιουργίες της εποχής αυτής που ήλθαν στο φως με τις ανασκαφικές έρευνες, σημειώνουμε ορισμένα γλυπτά, ολόγλυφα και ανάγλυφα, αναθηματικά και επιτύμβια. Αν και περιορισμένα σε αριθμό, μας δίνουν μια ικανοποιητική εικόνα της καλλιτεχνικής ακμής και γενικότερα της οικονομικής ευμάρειας της ελληνιστικής Θεσσαλονίκης.

Στα ρωμαϊκά χρόνια, με το σβήσιμο της Πέλλας, της άλλοτε "κραταιάς" πρωτεύουσας των Μακεδόνων, η Θεσσαλονίκη, εκμεταλλευόμενη τη στρατηγική της θέση, εξελίσσεται στη σημαντικότερη πόλη της περιοχής. Σ'αυτή ασφαλώς συντελέσει και η μονοκρατορία και παντοδυναμία των Ρωμαίων, που επέτρεψε στην πόλη, απαλλαγμένη από

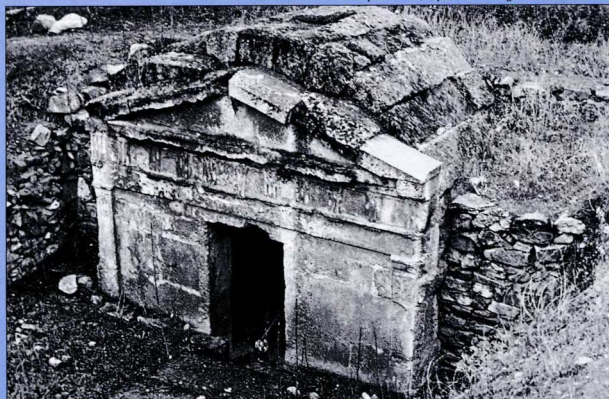

5. Τοπογραφικό σχεδιάγραμμα της πιθανής μορφής της ελληνιστικής και ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης: α) Θέση ελληνιστικής Θεσσαλονίκης, β) Αγορά, γ) Ανατορικό συγκρότημα Γαλερίου, δ) Περιοχή ηρώων.

6. Δυτικό νεκροταφείο. Αττική ααρκοφόγος 1245.

4. Ο μακεδονικός τάφος του Μαικετηρίου.

πολεμικές συγκρούσεις και εχθρικές επιδρομές, να στραφεί σε δημιουργικά έργα. Η ελληνιστική οχύρωση της πόλης διατηρήθηκε, κατά το μεγαλύτερο τμήμα της, και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ωστόσο, εξαιτίας της Pax Romana, που την κατέστηρε ουσιαστικά άχρηστη, παραμελήθηκε και σχεδόν αφέρθηκε στην τύχη της. Εντούτοις, στον 3ο αι. μ.Χ., όταν διάφορα βαρβαρικά φύλα αρχίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην περιοχή, οι Θεσσαλονικείς υποχρεώνονται να κάνουν έναν καινούργιο οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος ακολούθησε βασικά την πορεία των ελληνιστικών τειχών. Στα ανατολικά μόνο φαίνεται να μετακινήθηκε λίγο ανατολικότερα, ενώ και το νότιο άκλος του, αυτό προς τη θάλασσα, μετατέθηκε λίγο νοτιότερα, στο ύψος περίπου της σημερινής οδού Μητροπόλεως.

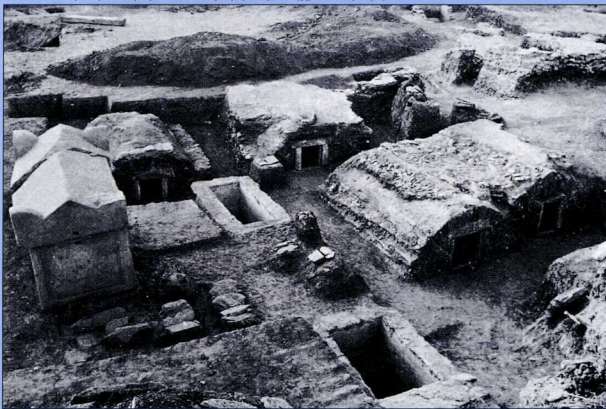
Ως προς την πολεοδομία της ρωμαϊκής πόλης δεν παρατηρούνται ουσιαστικές διαφορές σε σχέση με την πόλη του Κασσάνδρου, και το ίδιο ισχύει και για το οδικό δίκτυο. Ωστόσο οι δρόμοι τώρα είναι πλατύτεροι και συχνά πλακοστρωτοί, όπως η Via Regia, ο πιο σημαντικός δρόμος της πόλης, που περιβάλλει το δεξιά και αριστερά από κιονοστοιχίες, στοές και εξέδρες. Πρόκειται για τη σημερινή Ξγνατία οδό, που αρχίζει στα δυτικά από τη Χρυσή Πύλη (Porta Aurea), στη σημερινή πλατεία Βαρδαρίου, και κατέληγε στην Κασσανδριωτική Πύλη, στη σημερινή πλατεία Σιντριβανίου. Την αρχή της την σηματοδοτούσε ένα εντυπωσιακό τόξο με αξιόλογο γλυπτό διάκοσμο, που σωζόταν ως το 1874. Είναι πολύ πιθανόν ότι μ'αυτό οι Θεσσαλονικείς είχαν τιμήσει τον Οκτάβιο και τον Αντώνιο για τη νίκη τους ενάντια στους δημοκρατικούς, στην εμφύλια ρωμαϊκή σύρραξη των Φιλίππων.

Η Αγορά της πόλης κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους αναπτύσσεται στον ίδιο χώρο που καταλάμβανε και κατά την ελληνιστική εποχή. Είναι όμως πολύ πιο μεγαλόπρεπη καθώς αποκτά πλακόστρωτο και περιβάλλεται από κιονοστοιχίες, σφρηγοροτικά και διάφορους άλλους χώρους, λατρευτικούς, δημόσιους, εργαστηριακούς κ.ά.

Στη ΒΑ γωνία κτίζεται το Βουλευτήριο, το οποίο στα χρόνια των Σεβήρων (πρώτες δεκαετίες του 3ου αιώνα μ.Χ.) διασκευάστηκε σε Ωδείο, σε μια δηλαδή στεγασμένη θεατρική αίθουσα, με πλούσιο γλυπτό διάκοσμο. Κοντά στην Αγορά, και ίσως σε κάποια σχέση μαζί της, στεκόταν και η περίφημη Στοά των Μαγεμένων (Las Incantadas), μια διώροφη, έξοχα διακοσμημένη, κιονοστοιχία-πτεροστοιχία Εποχής Σεβήρων. Οι ανάγλυφοι πεσσοί της, με μορφές του Διονύσου, της Λήδας, του Γανυμήδη κ.ά., κοσμούν σήμερα το Μουσείο του Λούβρου.

Από τα ιερά της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης ξέρουμε τώρα περισσότερα πράγματα. Καταρχήν η λατρεία των αιγυπτιακών θεοτήτων, γνωστή στην πόλη ήδη από τους ελληνιστικούς χρόνους, γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση. Το Σαραπίο εμπλουτίζεται με καινούργια λατρευτικά κτήρια, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει ένας πρόστυλος ναός της Ίσιδος. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα οικοδόμημα με προθάλαμο και με μια μεγάλη αίθουσα, στο βάθος της οποίας ανοιχτότα μια κόγχη, προφανώς για το λατρευτικό άγαλμα, μπροστά από την οποία υπήρχε κτιστό πεζούλι. Κάτω από το κτήριο εντοπίστηκε υπόγειο καμαροσκεπαστή κρύπτη, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες μυστηριακής λατρείας, και η οποία οδηγούσε σε κόγχη. Εδώ βρέθηκε όρθια στη θέση της μια μικρή ερμαϊκή στήλη γενειοφόρου θεότητας – χωρίς αμφιβολία, το λατρευτικό άγαλμα. Δυστυχώς, το τόσο σημαντικό αυτό ιερό, που σωζόταν σε πολύ καλή κατάσταση, σήμερα είναι αόρατο και στη θέση του έχουν “φυτρώσει” τοιματενιές πολυκατοικίες. Έχουμε δηλαδή και εδώ μια περίπτωση κατά την οποία οι ...πανέμπνιοι Νεοέλληνες θυσίασαν την προγονική κληρονομιά, την οποία όμως διατυμπανίζουν προς τους ξένους κάθε φορά που θέλουν να κρύψουν την αναπάρξιά τους, στο βιωμαίο οικονομικών συμφερόντων. Εξαιρετικά πλούσια ήταν και τα μαρμάρινα αγάλματα που βρέθηκαν, και τα οποία, εκτός από τους Αιγυπτίους δε-

7. Ανατολικό νεκροταφείο. Τάφοι με πλινθόκτια καμάρα, κιβωτόσχημοι και ααρκοφόροι.

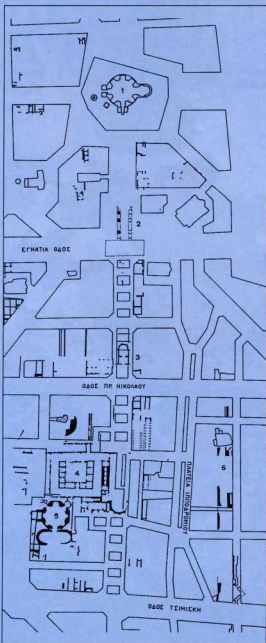

Η Αψίδα του Ιερού, το οικοδόμημα.

ούς (π.χ. τον Σάραπ, την Ίσιδα, τον Αρποκράτη), εικονίζουν και άλλες θεότητες, όπως την Αφροδίτη, την Αρτεμι, την Αθηνά. Το άγαλμα μάλιστα της Αφροδίτης, έξοχης ποιότητας, αντηράει μια ζακωστή δημιουργία κάποιου μεγάλου καλλιτέχνη της αρχαιότητας, που πρέπει να δούλευε στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. στην Αθήνα. Κοντά στο Σαραπέιο, στη σημερινή οδό Στρατηγού Δουρμική, είχαμε ένα άλλο ιερό, το λεγόμενο Σεβαστείο, όπου λατρεύετο η ρωμαϊκή αυτοκρατορική οικογένεια. Πλούσια ήταν και από εδώ τα ευρήματα των αρχαιολόγων, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει με την ποιότητα της δουλειάς του ένα μεταθανάτιο μαρμάρينو άγαλμα του Αυγούστου. Και ασφαλώς η ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη θα διέθετε και άλλα ιερά, αφιερωμένα π.χ. στον Διόνυσο, στον "πάτριον" θεό Κάβειρο, στον Απόλλωνα Πύθιο ή στον ήρωα Ανεία. Πιθανότατα κοντά στο Σεβαστείο υμνωνόταν και ένας πε-

9. Τοπογραφικό σχεδιάγραμμα του Γαλιναίου συγκρητισμού: 1) Ροτόντα, 2) Θριαμβικό τόξο, 3) Κτήριο με κόγχες, 4) Ανάκτορο, 5) Οικία του, 6) Ίππόδρομος.

το 299 μ.Χ. Έκτισε εδώ ένα εκτεταμένο ανάκτορο στο ΝΑ τμήμα της πόλης, από το οποίο και ούζονται ομηρικά λείψανα, κυρίως στη σημερινή πλατεία Ναυαρίνου. Η κύρια πρόσβαση προς αυτό φαίνεται ότι ήταν από το νότο, από τη θάλασσα, όπου πιθανόν είχαμε και τις λιμενικές εγκαταστάσεις της πόλης. Εδώ ξεχωρίζουν αιώλες με περιπίπυλα, εντυπωσιακές αφιδικές αίθουσες, ένα νυμφαίο και ένας μεγάλος χώρος, εξωτερικά οκταγώνιος. Στο εσωτερικό του ανοίγεται επτά ημικυκλικές κόγχες, μια από τις οποίες, αυτή που βρίσκεται απέναντί από την κύρια είσοδο, είναι μεγαλύτερη. Ίσως ο ξεχωριστός αυτός χώρος, που έχει σαν προθάλαμο μια μακρόστενη αίθουσα με αφιδικές τις δύο στενές πλευρές της, χρησιμοποιείτο ως αίθουσα του θρόνου.

Πλούσιος ήταν και ο γλυπτός διάκοσμος του ανακτόρου. Ξεχωρίζει με τον πλούτο της διακόσμησης και την ποιότη-

τήρηνος αρχαϊκός ιωνικός ναός, μεγάλων διαστάσεων, που τα μαρμάρια καταστάλματα σπαράχματά του βρίσκονται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης. Υπάρχουν λόγοι που κάνουν ορισμένους ερευνητές να πιστεύουν ότι το λαμπρό αυτό κτίριο μεταφέρθηκε στα ρωμαϊκά χρόνια στην πόλη από κάπου κοντά. Ο Μ. Βουτυράς πρόσφατα υποστήριξε ότι η αρχική θέση του ναού αυτού θα πρέπει να αναζητηθεί στην αρχαία Ανεία, που βρισκόταν στην περιοχή της σημερινής Μηχανιάνας, στο Μεγάλο Καϊραμπουρού.

Από τα υπόλοιπα δημόσια κτήρια σημειώνουμε τις πολλές και μεγάλες θέρες, διακοσμημένες με νυμφαία, και άλλες πολυτελείς αίθουσες, που συχνά ούζουν και θαυμάσια ψηφιδωτά. Εντυπωσιακά ψηφιδωτά μας είναι γνωστά και από ιδιωτικές κατοικίες, από τις οποίες συμβαίνει τώρα να ούζονται πολλά περισσότερα στοιχεία σε σχέση με την ελληνιστική εποχή. Γύρω από μια κεντρική αυλή αναπτύσσονται διάφορα δωμάτια, συχνά διώροφα. Σήμερα ένα τέτοιο πολυτελές οίκημα χρησιμοποιείτο ως κατοικία του και ο Ρωμαίος ταμίης (quaestorium), και στο οποίο έμενε ο Κικέρων το 58 π.Χ., όταν εξορίστηκε από την Ρώμη. Η Θεσσαλονίκη, σαν ένα κοσμοπολίτικο κέντρο με αξιόλογη οικονομική ευμάρεια, ήταν φυσικό να διαθέτει πολλά και ποικίλα εργαστήρια κατασκευής π.χ. αγγείων, λύχνων, πήλινων ειδωλίων και φυσικά έργων πλαστικής. Οστόσο οι ευπορότερες οικονομικά τάξεις ικανοποιούσαν τις καλλιτεχνικές τους απαιτήσεις αγοράζοντας εισαγμένα προϊόντα, δημιουργίες των καλύτερων εργαστηρίων της εποχής, όπως αττικών και μικρασιατικών. Έτσι, από ανασκαφικές εργασίες ήλθαν στο φως μεγάλες μαρμάρινες, πλούσια διακοσμημένες σαρκοφάγοι, ολόγλυφα αγάλματα, ανάμεσα τους και πορτρέτα, ανάγλυφα, πλούσια διακοσμημένα βωμοί, πήλινα αγγεία κ.ά., που έχουν κατασκευαστεί στην Ιταλία, Μ. Ασία, Αττική, Β. Αφρική κ.α. Πολλά από τα παραπάνω βρέθηκαν στα νεκροταφεία της πόλης, έξω από τα ανατολικά και τα δυτικά τείχη της. Συχνά οι νεκροί συνοδεύονταν και από πλούσια κτερίσματα. Οι ευκατάστατες οικονομικά οικογένειες χρησιμοποιούσαν για την ταφή των μελών τους, εκτός φυσικά από μαρμάρινες σαρκοφάγους, και κβιωτόσχρημους τάφους με μεγάλο νεκρικό θάλαμο. Μερικές φορές πάνω στον τάφο είχαμε μικρά δωμάτια, που προορίζονταν για την τέλεξη νεκρικών τελετουργιών.

Η Θεσσαλονίκη, ένα σημαντικό κέντρο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, κόβει δικά της νομίσματα μέχρι και την εποχή του Γαλινηού (253-268 μ.Χ). Εκτός από τα νομίσματα που εικονίζουν τα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, υπάρχουν κοπές στις οποίες έχουν απεικονιστεί Νίκη, Παν, Τύχη κ.ά., όπως επίσης και ο Κάβειρος, μια θεότητα με την οποία η πόλη είχε ιδιαίτερη σχέση, και γι' αυτό, όχι χωρίς λόγο, η λατρεία του θεωρείται προπομπός της λατρείας του Αγ. Δημητρίου.

Η Θεσσαλονίκη γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση όταν τη διοίκηση των Βαλκανίων ανέλαβε ο Κάισρας Γαλιέριος Μαξιμιανός, ο οποίος και την ανακήρυξε πρωτεύουσα της επικράτειάς του.

10. Τμήμα του Ωδείου και της ανατολικής στοάς της Αγοράς.

τα της δουλειάς του ένα μαρμάρινο τόξο που εικονίζει, ανάμεσα στα άλλα, την προσωποποίηση της Θεσσαλονίκης και την προτομή του ίδιου του Γαλερίου. Με το ανάκτορο είχε άμεση σχέση και ο γεγονικός Ιπποδρόμος, που κτίστηκε αμέσως ανατολικότερα, καλύπτοντας όλον το διαθέσιμο χώρο μέχρι το ανατολικό άκλος της οχύρωσης της πόλης. Λείψανα του ιπποδρόμου σώζονται σε υπόγεια πολυκατοικιών, ενώ ο στίβος του καλύπτεται σήμερα, κατά ένα μέρος, από την πλατεία Ιπποδρόμου.

Η Καμάρα, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σωζόμενα μνημεία της πόλης, πιθανότατα κτίστηκε λίγο πριν από το ανάκτορο και ενσωματώθηκε εκ των υστέρων σ' αυτό. Πρόκειται για ένα θριαμβικό τόξο που έκτισαν οι Θεσσαλονικείς για να τιμήσουν τον Γαλέριο. Διακοσμείται με πλήθος παραστάσεων, ανάμεσα στις οποίες κυριαρχούν αυτές που εικονίζουν τις θριαμβευτικές νίκες του αυτοκράτορα ενάντια στους Πέρσες το 297/8 μ.Χ. Το μνημείο, το οποίο διερχόζε η Via Regia, αποτελούνταν από δύο τριπλά τόξα, από τα οποία σώζεται σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του ενός. Ωστόσο ο στεγασμένος αυτός χώρος εξυπηρετούσε και άλλο σκοπό. Έδινε πρόσβαση από το κυρίως ανάκτορο προς ένα μεγάλο κυκλικό οικοδόμημα, γνωστό σήμερα ως Ροτόντα, και το οποίο επίσης σχετιζόταν με το ανακτορικό συγκρότημα. Πιθανότατα ήταν ένα Πάνθεο, ένας δηλαδή ναός αφιερωμένος στη λατρεία όλων των θεών, ή ακόμη ένας ναός αφιερωμένος στο Δία, στον προστάτη θεό της Τετραρχίας, μέλος της οποίας ήταν και ο Γαλέριος. Πρόκειται για το καλύτερα σωζόμενο κτήριο της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης, κτισμένο σε μια εποχή που η πόλη, για πρώτη και μοναδική φορά στην ως σήμερα μακρόχρονη ιστορία της, ήταν το τυπικό και ουσιαστικό κέντρο όλων των Βαλκανίων. Και γι' αυτό η Ροτόντα δεν αξίζει την τύχη που της επικυλάσσουν ορισμένοι θύοντες της απρόβλεπτης και κατά διαστήματα απογοητευτικής χώρας μας.

Το λιμάνι που έκτισε ο Μεγ. Κωνσταντίνος, το πρώτο σημαντικό που απόκτησε η πόλη, είναι ένα από τα τελευταία μεγάλα έργα που έγιναν στη Θεσσαλονίκη κατά την όμημη αρχαιότητα. Βρισκόταν εκεί όπου σήμερα έχουμε την πλατεία Ελευθερίας. Οπωσδήποτε η Θεσσαλονίκη και κατά τον 4ο αι. μ.Χ. εξακολουθεί να είναι ένα ακμαίο οικονομικό και καλλιτεχνικό κέντρο. Μας το βεβαιώνουν, ανάμεσα στα άλλα, και ορισμένα έργα τέχνης, που είτε βρέθηκαν εδώ, όπως π.χ. ολόγλυφα ή ανάγλυφα έργα της πλαστικής, είτε σχετίζονται μαζί της, όπως είναι ασheimνές δίσκος που φέρει ανάγλυφες παραστάσεις σχετικές με τη ζωή του Αχιλλέα. Στην ίδια εποχή ανήκουν πιθανότατα και ορισμένα από τα εντυπωσιακά οικοδομικά λείψανα που έρχονται στο φως κατά τις ανακατασκευές έρευνες στη σημερινή πλατεία Διοικητήριο.

Πολύ σύντομα σκιαγραφήσαμε τα σημαντικότερα υλικά κατάλοιπα της πόλης των Θεσσαλονικέων, που ανώνονται στα πρώτα 700 χρόνια της ζωής της. Ανάμεσά τους υπάρχουν ορισμένα, όπως τα ανάκτορα του Γαλερίου με την Καμάρα και τη Ροτόντα, που ανακοιδομήθηκαν σε μια εποχή κατά την οποία η πόλη έπαιζε έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή. Κάτι που δεν συμβαίνει στις μέρες μας, και ως αποκαλείται "συμπρωτεύουσα". Όλοι όμως συμφωνούν ότι έχει τις προϋποθέσεις, τον ρόλο αυτόν να τον παίζει στο άμεσο μέλλον.